

Nada GROŠELJ | ANTIČNA KNJIŽEVNOST PRI POUKU JEZUITOV V LJUBLJANI

Izvleček

Jezuitski učitelji, ki so v Ljubljani ustanovili gimnazijo in nekakšno polovično univerzo, so se ukvarjali z antično književnostjo na vrsto načinov. Njihovo delovanje je predstavljeno v šestih razdelkih. V prvem je opisan jezuitski šolski sistem nasploh, medtem ko drugi prikazuje odnos reda do klasikov. Pri tem je posebej izpostavljeno znanstveno delovanje jezuitov na Slovenskem. V tretjem razdelku je podan nadroben pregled (zlasti) latinskega čtiva, predpisanega za pouk v vsakem od šestih gimnazijskih razredov, poleg tega pa tudi opis učnih metod. V četrtem razdelku so navedeni ohranjeni naslovi in vsebine zaključnih gimnazijskih izpitov iz književnosti, ki so potekali v Ljubljani. V petem so začrtane glavne značilnosti jezuitske šolske dramatike, šteti pa zaokroži prispevek z razpravo o sedemnajstih dramah z (domnevno) tematiko iz antične književnosti, ki so jih napisali in uprizorili ljubljanski jezuiti s svojimi učenci.

Abstract

Jesuit teachers, whose members founded a "gymnasium" and a semi-university in Ljubljana, utilised ancient literature in a number of ways. The paper presents a survey of their activities in six sections. The first section sketches the Jesuit school system in general, while the second examines their attitude to the classics, with an emphasis on the scholarly work undertaken by the Jesuits in present-day Slovenia. The third outlines the lessons in (predominantly) Latin literature in the six gymnasium classes, taking into account both the prescribed selection of readings and the teaching methods. The fourth provides the extant titles and contents of the final gymnasium examinations in ancient literature which took place in Ljubljana. The fifth section gives a brief introduction to Jesuit school drama, while the sixth discusses seventeen plays, written and staged by the Ljubljana Jesuit teachers with their students, which appear to have dealt with topics from ancient literature.

1. Jezuitski šolski sistem

V zgodovini slovenskega šolstva, tako srednjega kot visokega, je imel pomembno vlogo jezuitski red oziroma *Societas Jesu*, Družba Jezusova (potrjen od papeža l. 1540, po ukinitvi l. 1773 ponovno konstituiran l. 1814). Glede na pomen reda za šolstvo v slovenskem in svetovnem merilu je zanimivo, da njegov ustanovitelj Ignacij Loyola v svojem programu prvotno sploh ni predvideval splošnega višjega šolstva. Jezuiti so v velikih univerzitetnih centrih resda gradili kolegije, vendar so bili ti predvideni zgolj za izobrazbo njihovega lastnega podmladka; poleg tega v njih niso organizirali jav-

nega pouka, ampak zasebne učne ure, diskusije in domače naloge, da bi se tem pomagali svojim kolegiatom pri univerzitetnem študiju. K tem zasebnim uram so včasih pripustili tudi zunanje študente. Zaradi uspeha pa se je Ignacij pričel nagibati k misli, da bi se lahko novoustanovljena Družba Jezusova posvetila tudi javnemu pouku, in tudi njegovi nasledniki so kmalu videli v šolski dejavnosti eno glavnih nalog jezuitov (Dolinar 1976, 45 isl.).

Jezuitsko šolstvo je obsegalo tako **srednje** kot **visoko izobraževanje**, medtem ko se osnovnega izobraževanja zaradi pomanjkanja kadrov navadno niso lotevali. Na področju visokega šolstva so nudili študij filozofije (torej artistično fakulteto) in teologije; prvi je bil predstopnja k drugemu, kakor tudi k študiju prava in medicine, ki se jima jezuiti niso posvečali. Visoke filozofske šole ali »gimnazije« v prvotnem pomenu – t.i. *gymnasia altiora cum studiis severioribus* – pa so bile vedno povezane tudi s pripravljalnimi, večrazrednimi latinskimi šolami, ki so od humanističnih časov dalje posredovale tudi nekaj grščine. Izraz »gimnazija« je torej sprva označeval visoke filozofske šole s pripadajočimi srednješolskimi predstopnjami. V 17. stoletju pa se je začel uporabljati za srednjo šolo samo. Institucija srednje šole, »gimnazije« v novejšem pomenu, se je tako vse bolj osamosvajala od visokega šolstva; jezuiti so v svojih »gimnazijah« resda marsikje organizirali obe stopnji, *studia inferiora* in *studia superiora*, vendar so pogosto poučevali tudi zgolj *studia inferiora*, sekundarno šolsko tematiko. Vsekakor pa se je ta srednja šola v posredovanju učnih vsebin navezovala na potrebe univerze (Ciperle 1992, 157–8).

Pouk, ki je bil brezplačen, je potekal le v nekaterih centralnih krajih, tako da je posamezno izobraževalno ustanovo s pripadajočim konviktom ali internatom obiskovalo veliko število dijakov in študentov. Zaradi hitrega širjenja jezuitskih šol je kmalu nastopila potreba po skupnem pravilniku. Ta je zadobil svojo končno veljavno obliko l. 1599, pod imenom *Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu*; l. 1615 je bil razširjen še z nekaterimi dodatki in v novi izdaji iz l. 1616 je veljal vse do razpustitve reda l. 1773. Sam na sebi ni tvoril sistematičnega učnega programa, temveč ga je sestavljala vrsta regul, tj. predpisov za nosilce posameznih funkcij v jezuitskem šolskem sistemu. Ti predpisi so določali učni načrt, učbenike in učno metodo (Dolinar 1976, 46; Ciperle 1992, 162–3).

Pravilnik je zaobjemal obe stopnji izobraževanja, torej pet- ali šestletno gimnazijo (*studia inferiora*) in oba visokošolska študija. **Študij filozofije** je bil trileten kurz aristotelske logike, fizike, matematike, etike in metafizike – torej sholastična filozofija na osnovi Aristotela in Tomaža Akvinskega –, medtem ko je **študij teologije** trajal štiri leta in obsegal razlago Tomaževih *Sum*, kanonsko pravo, moralno teologijo ali kazuistiko, cerkveno zgodovino, eksegezo Stare in Nove zaveze in tudi hebrejščino (Dolinar 1976, 46; Ciperle 1992, 173).

Gimnazija, v katero so se učenci lahko vpisali v starosti deset do dvanajst let (Ciperle 1992, 172), se je delila na tri stopnje: gramatiko, humaniteto (imenovano tudi poetika: *humanitas sive poesis*) in retoriko. Gramatiko so sestavljali trije ali štirje razredi – *infima*, *media* in *suprema grammaticae classis* (latinske izraze navaja Ciperle 1992, 161) –, tako da je bilo razredov skupno pet ali šest: VI. *infima*, imenovana tudi *elementaris* ali *parva*;¹ V. *principia*; IV. *grammatica*, tudi *media* ali *syntax minor*; III. *syntaxis* (tudi *suprema* ali *syntax maior*); II. *poetica* in I. *rhetorica*. Vsak razred je imel svojega učitelja, predmeti pa niso bili razmejeni (Dolinar 1976, 50). Nazivi za učitelje in dijake posameznih razredov, začeni s najnižjim, so bili: *parvista* ali *infimista*, *principista*, *grammatista*, *syntaxista*, *poeta* in *rhetor*. V gramatikalnih razredih so učili predvsem sholarji (*scholastici*), tj. jezuiti, ki so še študirali filozofijo, in *magistri artium* ali diplomanti filozofije; slednji so namreč morali po končanem filozofskem študiju nekaj let poučevati, preden so se smeli vpisati na teologijo. Višji stopnji, poetiko in retoriko, naj bi poučevali izključno redovni očetje s končanim teološkim študijem, vendar so tudi tu pogosto učili sholarji in magistri (Ciperle 1992, 172).

V skladu z namenom, da bi gimnazija služila kot priprava na univerzitetni študij, je bil glavni predmet **latinščina**: v gramatikalnih razredih naj bi se učenci naučili izražati brez napak, pozneje pa uporabljati to znanje v retorični in pisni praksi. Zato so imeli za čtivo klasične avtorje z zglednim slogom (Ciceron, Cezar, Salustij, Livij, Kurcij, Ovidij, Vergilij, Katul, Tibul, Propercij). Z grščino so sicer začeli že v najnižjem razredu, a je bila v ozadju; zelo malo je bilo tudi teoretičnega religioznega pouka, saj je bil poudarek na verskih vajah in vzgoji. Drugih predmetov na gimnazijskem nivoju ni bilo: matematika in naravoslovje sta bila del filozofskega študija, nekaj zgodovine in geografije pa je prišlo v poštev pri razlagi avtorjev (Dolinar 1976, 47), tako da so se realije pojavljale v omejenem obsegu le v razredu retorike kot tako imenovana *eruditio*. Vendar pouk zgodovine v ljubljanskem jezuitskem kolegiju, podobno kot v drugih kolegijih avstrijske province, ni bil omejen le na priložnostno branje zgodovinskih besedil klasičnih avtorjev, ampak so učitelji v omejenem času poskušali podati neko predstavo svetovne in cerkvene zgodovine. Poleg tega so poskušali navdušiti učence za zgodovinska dogajanja in nadaljnje branje te tematike tudi z zgodovinskimi deli, ki so jih delili mednje ob raznih slovesnostih (Ciperle 1992, 166).

2. Razmerje jezuitov do klasične književnosti

Jezuitska gimnazija je bila, kot rečeno, osredotočena na pouk latinščine

¹ Jezuiti so šteli razrede v zaporedju od najvišjega do najnižjega.

ne in s tem na **spoznavanje klasične retorike in književnosti**. Z vključevanjem klasičnih avtorjev so jezuiti oživljali kulturno izkustvo ljudi iz starodavnosti, ki so postajali vzor osebnega navdiha; tudi v poganskih pisateljih so iskali etično razsežnost, ki bi se približala evangelijskemu sporočilu in krščanski etiki (Zovatto 1992, 245). (V manj uspešnih primerih se je seveda lahko dogajalo, da se isto šolstvo ni udeleževalo kot humanizem, marveč je postalo formalistična vaja brez pravega stika z resničnostjo; prav tam.) Ta pristop je bil v nasprotju z, denimo, dominikanci, katerih redovne ustanove iz 13. stoletja so njihovim študentom prepovedovale brati poganske pisatelje ali preučevati »svetne znanosti« in so jim dovoljevale le teološke knjige. Takšna splošna orientacija je bila obvezujoča še v 16. stoletju in tudi pozneje. Nasprotno so se jezuiti, kot učitelji humanističnih ved in naravne filozofije (fizike), ukvarjali z najrazličnejšimi področji (Bratina 1998, 132–3). V grško-rimske klasike so uvajali tudi dijake v obeh Amerikah in v Aziji in tako seznanjali kolonije z evropsko kulturo (O'Neill 1992, 48).

Ko se je Družba Jezusova po ukinitvi ponovno konstituirala l. 1814, je v novem učnem pravilniku (1832) klasičnim jezikom in literaturi najprej dodelila enako ugledno mesto kot prej. A pod vplivom kritike s strani sodobnih pedagogov so raje posvetili več pozornosti domačim jezikom in drugim predmetom. Sredi 19. stoletja pa je proti klasični književnosti nastopil tudi škofijski duhovnik Jean-Joseph Gaume, ki je učenju poganskih latinskih avtorjev v katoliških šolah pripisal kvaren vpliv in hotel uvesti cerkvene očete. Jezuiti, ki so že na začetku črtali razna mesta iz starih poganskih avtorjev, so rabo klasične literature branili in navajali argumente o »egiptovskih zakladih« itd. (O'Neill 1992, 48–9). V 20. stol. pa je izobraževanje po vsem svetu postalo bolj pragmatično in danes le redke jezuitske učitelje zagovarja študij latinskih in grških klasikov; še vedno poskušajo učiti humanizem, a ta nima več pomena *litterae humaniores* – študij in gojenje klasičnih jezikov in literature (prav tam, 50).

Poleg tega, da so rimske in grške klasike poučevali, so se številni jezuiti v 17. in 18. stol. z njimi ukvarjali tudi znanstveno ali sami ustvarjali latinsko književnost, denimo drame in poezijo. Na Slovenskem so se znanstveno ukvarjali predvsem s **filozofsko literaturo**; avtorji del s tega področja so si prizadevali za dobro poznavanje grških klasikov, npr. Ferdinand Jauritsch ali Mihael Hermann. Zadnji je v rokopisu zapustil *Traktat k Aristotelovi Etiki*, dokončan 24. maja 1641. Grške filozofe je obdelal Elija Stanislav Otto, ki je na Dunaju l. 1656 izdal delo z naslovom *Rosetum sapientiae seu illustrissimi Orientalis Philosophi*. Janez Mülle se je dotaknil Demokritovega in Heraklitovega nauka. Janez Jožef Selenitsch je izdal *Organum Aristotelis, o skladnosti človeških dejev* (1692), Janez Jakob Knauer pa – v Ljubljani – nemške prevode Ciceronovih govorov (1772–79) (Juhant 1992,

154). Glede poezije velja omeniti Martina Nagliča, povezanega z Markom Pohlinom in njegovimi prizadevanji. L. 1781 se je s svojimi elegičnimi distihi pridružil sodelavcem prvega slovenskega pesniškega almanaha *Krajnske pisanice od lepeh umetnost* (Reisp 1992, 233).

3. Gimnazija in pouk književnosti pri ljubljanskih jezuitih

V Ljubljano so jezuiti prišli l. 1597 in istega leta osnovali prva dva gimnazijska razreda. V šolskem letu 1604/5 so naposled začeli še z razredom retorike, tako da je bila gimnazija popolna (Dolinar 1976, 48–9; Ciperle 1992, 160). L. 1704 pa so na ljubljanskem kolegiju uvedli študij filozofije in ga leto kasneje izpopolnili z matematiko, ki je sodila v njegov okvir. S tem so prvotno strukturo gimnazije spremenili ter razširili (Dolinar 1976, 53), tako da je postala nekakšna polovična univerza. Ni pa dobila univerzitetnega naziva in očitno se na njej tudi niso podeljevale akademske stopnje; teze in njihovo obrambo je treba razumeti kot sestavni del jezuitskega študijskega procesa, ne v zvezi s pridobivanjem akademskih stopenj (Ciperle 1992, 174). Vendar je vsebina filozofskih študijev v Ljubljani dejansko ustrezala vsebini na pravih fakultetah. To pa ne velja za teologijo: v Ljubljani ni bilo popolnega teološkega študija, le posamezni kurzi za potrebe prakse, namreč moralna teologija ali kazuistika in kanonsko pravo (Dolinar 1976, 52–3; Ciperle, prav tam).

Gimnazijski učni program in oblike v Ljubljani (gl. Dolinar 1976, 49 isl.; Ciperle 1992, 164 isl.) so nam poznani iz virov *Diarium Praefecturae scholarum*² in *Collectanea ex annis praeteritis*,³ Schönlebnovega dodatka k »Dnevniku prefekture«. Iz njiju je razvidno, da se je program ujemal s splošnim jezuitskim pravilnikom. Pouk antičnih beril je po stopnjah napredoval takole:

- **Mala šola (*infima*).**⁴ Poučevale so se osnove latinske slovnice, kake četrt ure na dan tudi branje in pisanje grščine. Književnosti še ni.
- **Osnove (*principia*).** Dijaki so že brali najlažja Ciceronova pisma. Za pouk grščine je bilo odmerjene kake četrt ure na dan.
- **Gramatika.** Pri latinščini so brali Ciceronova pisma prijateljem (*ad familiares*) in najlažje Ovidijeve pesmi. Pri grščini so v drugem semestru brali grški katekizem. Pouk grščine se je podaljšal na pol ure.

² *Diarium Praefecturae Scholarum In Archiducali Collegio Societatis Jesu Labaci Inchoatum Anno M.DC.LI.*

³ *Collectanea Ex Annis Praeteritis Spectantia Ad Gymnasii Labacensis Historiam. Vindicata ab interitu Anno M.DC.LI.*

⁴ Slovenska izraza za stopnji *infima* in *principia* prevzemam iz slovenskega prevoda *Letopisa Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*.

- **Sintaksa.** Pri latinščini so brali najpomembnejša Ciceronova pisma, v drugem semestru tudi *De amicitia*, *De senectute* in *Paradoxa*. Dalje so brali izbrane in očiščene Ovidijeve *Elegije* in *Pisma*, pa tudi Katula, Tibula, Propercija in Vergilija. Pri grščini so brali Hrizostoma, Ezopa, Agapeta; Ciperle omenja »Ezopa in druge pesnike« (1992, 165). Pouk grščine je še vedno trajal le pol ure, od tega je bilo četrta ure namenjene za berila.
- **Poetika.** Tu naj bi se učenci že pripravljali na govorništvo; učitelji so jim poskušali zbuditi razumevanje za lepoto klasičnih tekstov (Ciperle 1992, 161). Pri latinščini so brali Ciceronove moralno filozofske spise in zgodovinska dela Cezarja, Salustija, Livija in Kurcija, od pesnikov pa predvsem Vergilija in Horacija. V drugem semestru so prišla na vrsto še Ciprijanova retorična pravila. Pri grščini so brali Ksenofonta, Platona, Plutarha, Hrizostoma, Bazilija, Fokilida, Teognisa in Sinezija; Ciperle omenja tudi Izokrata (1992, 165).
- **Retorika.** Pri latinščini so brali predvsem Cicerona, pri grščini pa Demostena, Platona, Tukidida, Homerja, Hezioda, Pindarja, Gregorija Nazianskega, Hrizostoma in Bazilija. Da bi naučili učence izražati svoje misli v pravilnem in primernem govoru, so jezuitski učitelji s pomočjo Aristotelove retorike in poetike obdelali in vadili pravila o umetnosti govorenja, Ciceronovi govori pa so nudili vzor za slog. Na tej stopnji so berila stopila v ozadje, pač pa je bil poudarek drugje. V zvezi z dejavnostmi, povezanimi z antično književnostjo, velja omeniti, da so učenci deklamirali na pamet naučene zgledne literarne tekste, posnemali določena mesta v pesmih in v govorih antičnih avtorjev, opisovali nevihto, tempelj in podobno – skratka, izvajali so retorične vaje, ki so bile v rabi že v antiki in jih v grščini poznamo kot *progymnasmata*, v latinščini pa kot *praeexercitamina*.

Pouk je trajal štiri do pet ur dnevno, približno dve uri in pol dopoldne in popoldne. Pravilnik je predpisoval naslednje **učne metode** (Dolinar 1976, 46; Šinkovec 1998, 158):

- prelekcija (*prelectio*): šolski tekst so najprej prebrali in razložili;
- repeticija (*repetitio*): ponavljanje besedila; sobota je bila namenjena ponavljanju snovi celega tedna;
- kompozicija (*compositio*): spisi, ki so jih učenci pisali po predelani snovi;
- diskusije v paru (*disputatio*): tu naj bi se učenci urili v tem, da bi lahko govorili latinsko in grško v dobrem slogu, tekoče in logično;
- akademija, krožek (*academia*): to je bila skupina izbranih učencev, ki se je pod profesorjevim vodstvom dodatno udejstvovala v književnosti ali znanosti; prim. tudi Ciperle (1992, 169).

Za **latinska berila**, denimo, je bilo predpisano, da je učitelj izbral določeno mesto pri Ciceronu, ki v obeh nižjih razredih ni smelo obsegati več kot štiri vrstice. Učitelj je moral izbrani odlomek najprej prebrati in obnoviti njegov smisel. Nato ga je besedo za besedo prevedel v materinščino – v Ljubljani v nemščino – in si pri tem prizadeval ohraniti izvirno zaporedje besed. Nato je razlagal strukturo, ločil čase in primerjal jezikovne oblike v obravnavanem tekstu s slovničnimi pravili. Sledila je razlaga metafor in na drugi šolski stopnji razlaga fraz v obravnavanem besedilu. Na koncu pouka je v vseh gramatikalnih razredih ponovil prevod. Na tretji šolski stopnji se je prevodu pridružila še latinska interpretacija oziroma razlaga smisla, ki je polagoma odpravila potrebo po prevajanju v materinščino. V humanitetnih razredih je učitelj posredoval še etimološko razlago besed in nekaj mitološko-zgodovinskih znanj, seveda ves čas na način, da je ohranjal latinski jezik v središču pozornosti (Ciperle 1992, 168–9).

Dopoldanski pouk na stopnji osnov, na primer, je potekal takole (Ciperle 1992, 164; prim. Dolinar 1976, 51). V prvi dopoldanski uri so učiteljevi pomočniki, imenovani »dekurioni« (učenci, ki so se posebno odlikovali pri izpitih), dobili nalogo iz Cicerona in iz gramatike. Medtem ko je učitelj preverjal naloge in občasno spraševal, so učenci pod njihovim vodstvom opravljali različne vaje, npr. tvorili stavke, zbirali fraze ali pismeno prevajali iz latinščine. Druga ura je bila namenjena berilom. Najprej so ponavljali, nato je sledila polurna razlaga novih štirih vrstic iz Cicerona, z jezikovnimi posebnostmi vred; končno so učenci dobili še pismene naloge. Zadnje pol ure dopoldanskega pouka je bilo posvečeno razlagi in ponavljanju gramatike. Podobno je bilo popoldne, le da je prvo uro potekal pouk grščine.

4. Antična književnost v zaključnih gimnazijskih izpitih

Antična književnost je bila izpitni predmet tako pri **prehodu v višji letnik gimnazije** kot ob **zaključku gimnazijskega šolanja**. Po pravilniku je bil prestop v naslednji razred mogoč samo po opravljenem izpitu ob koncu počitnic, ta pa je poleg pismene klavzurne naloge (iz latinske proze in poezije in iz grščine) obsegal tudi ustni izpit iz gramatike in iz berila določenega antičnega avtorja (Ciperle 1992, 172–3). Ker je pravilnik predvideval, da se ob koncu učnega leta izdajo tiskana poročila o tem, kaj so obravnavali pri posameznih predmetih in katera vprašanja, naloge ali trditve so obsegali zaključni izpiti ob koncu učnega leta, hranijo v Narodnem muzeju v Ljubljani precej tovrstnih dokumentov, ki segajo v majhnem obsegu že v l. 1732. Čeprav je bila l. 1773 Družba Jezusova že zatrta,

je zavod s svojim učnim programom deloval še naprej, tako da je od l. 1760 do 1782 na voljo kar nekaj poročil (Štrubelj 1998, 93). Večinoma se sicer nanašajo na izpite in disertacije pri univerzitetnem študiju, nekaj pa jih obravnava tudi gimnazijsko stopnjo.

Iz l. 1769 je dokument z naslovom *Javna skušnja, ki jo bodo iz pesniških in govorniških grških in latinskih avtorjev in iz aritmetike opravili na Akademski gimnaziji Družbe Jezusove v Ljubljani v avgustu 1769 študentje pesništva*. (Med njimi je bilo kar nekaj Slovencev.) Iz dokumenta se vidi, da so bili dokumenti tiskani pred dejansko skušnjo, pa tudi, katero snov so morali kandidati obvladati. Poznati so morali vse, kar spada v *Institutiones poeticae* (poetika) in *Institutiones oratoriae* (govorništvo), kakor tudi nekatere latinske in grške avtorje – nekatera dela Cicerona in Horacija, Teokritove *Idile* in Kalimahove *Puščice* (Štrubelj 1998, 94).

Naslednji dokument s področja književnosti ima naslov *Javna skušnja, ki so jo prestali v akademskem nadvojvodskem zavodu Družbe Jezusove v Ljubljani naslednji retorji* (potem našteva imena, med katerimi je precej slovenskih). Javna skušnja je bila v juliju l. 1771 v dopoldanskih in popoldanskih urah. Teze so bile natisnjene v Egerjevi tiskarni (*Literis Egerianis*). Iz dokumenta se vidi, da so na javni skušnji poleg vprašanj retorike obravnavali tudi vprašanja iz kozmografije in aritmetike. Iz retorike so zagovarjali snov o nevezanem in vezanem slogu. Pri nevezanem slogu so govorili o Ciceronovem *Oratio pro Murena*. V obširnejšem govoru naj bi podali vsebino (dokument je bil tiskan še pred javnim nastopom) in pojasnili argumente, topose in trojni slog izgovarjave, odlike zgovornosti in spomina. Pri vezanem slovstvu naj bi govorili o Horacijevem delu *De arte poetica*. Vprašanja naj bi bila naslednja: *De epistolis Horatii, de Satyris, de Dramate, de illius unitate Loci, Actionis, et Temporis, de Protasi, Epitasi, et Catastrophe*. Na to skušnjo se verjetno nanaša tudi dokument, o katerem Štrubelj poroča: »Javna skušnja o pesniških in govorniških osnovah po grških in latinskih avtorjih kakor tudi iz aritmetike je bila natisnjena v Ljubljani v tiskarni Eger leta 1771. (Manjkajo vsi drugi podatki.)« (1998, 99).

Podoben dokument je iz naslednjega leta, 1772. Naslov je spet *Javna skušnja, ki jo bodo v akademski nadvojvodski avli gimnazije Družbe Jezusove v Ljubljani prestali retorji* (tudi med njimi je nekaj Slovencev) *leta 1772 v mesecu juliju v dopoldanskih in popoldanskih urah*. Teze je natisnil Eger v Ljubljani – *Labaci, Literis Egerianis* (Štrubelj 1998, 95).

5. Jezuitske šolske drame

Šolsko gledališče je bilo pomemben element v jezuitski pedagogiki, saj so učenci z recitiranjem utrjevali svoje znanje latinščine in se urili v

javnem nastopanju, obenem pa si je red s predstavami pridobival javni ugled in priljubljenost ter tako širil svoj duhovni vpliv (Škerlj 1967, 153; Ciperle 1992, 170). V ljubljanski jezuitski gimnaziji se je začel pouk maja l. 1597 in že jeseni istega leta so uprizorili dialog *O sv. Janezu Damaščanu, Dialogus de s. [Joanne] Damasceno* (HACL⁵ 7; Letopis 2003, 22); izraz *dialogus* se v virih očitno rabi v smislu »igra« (Škerlj 1967, 157). Dijaki so nastopali po večkrat na leto: ob koncu in še pogosteje ob začetku novega šolskega leta (v oktobru ali novembru), ob velikih cerkvenih praznikih, o pustu in na spominske dneve jezuitskega reda in njegovih svetnikov, vedno pogosteje pa tudi ob dinastičnih praznikih in patriotičnih proslavah, na primer v drugi polovici 17. stol. ob zmagah nad Turki (prav tam, 147). Drame so pisali zlasti učitelji najvišjih razredov. Ti so jih tudi režirali, urili so dijake za nastop, tako jezikovno (navadno v latinščini) kot igralsko, skrbeli pa so tudi za tehnično stran uprizoritve in za eventualno izdajo gledaliških listov (»perioh« ali »sinops«) itd. (prav tam, 184–5). Kot je predvideval pravilnik, je bila večina del v latinščini, toda sčasoma so začeli pripuščati, vsaj kot izjemo, rabo živega jezika – nemščine – v krajših vstavkih in tudi v celih dramah. Najstarejše poročilo o celotni nemški predstavi pri ljubljanskih jezuitih je iz l. 1635 (Škerlj 1973, 31).

Vire za jezuitske drame in predstave v Ljubljani imamo po eni strani v letopisih in dnevnikih, po drugi strani pa v ohranjenih »sinopsah« ali »periohah«, ki so jih izdajali jezuiti za obiskovalce svojih predstav in jih je precej ohranjenih (Škerlj 1967, 146 isl., op. 1). Sinopsa je navadno vsebovala kratek povzetek (latinski, nemški ali v obeh jezikih) po dejanjih in prizorih, poleg tega pa seznam nastopajočih in večkrat tudi seznam najboljših učencev (prav tam, 149, 194). V začetku je bil podan *argumentum*, tj. snov, kakor jo je našel avtor v virih, medtem ko je glavni del prinašal dejansko vsebino drame. Ta se pogosto začne tam, kjer je dejanje že napeto ali – po antičnem vzoru – že blizu katastrofe (prav tam, 175).

Iz naslovov dram, ki so ohranjeni v letopisih in dnevnikih in sinopsah, tako poznamo tematiko, iz sinops pa tudi zgradbo. Besedil samih dram, ki so se pri nas uprizarjale, žal nimamo (prav tam, 150). Izjema sta dve drami najznamenitejšega visokobaročnega jezuitskega dramatika na nemških tleh Nikolaja Avancinija, ki je v Ljubljani eno leto učil retoriko; njegove drame so bile namreč deloma natisnjene (27 dram v petih zvezkih). Prva je *Marij (Vis invidiae sive C. Marius)*, to je kronološko druga v Ljubljani uprizorjena jezuitska drama s tematiko iz klasične rimske zgodovine (prav tam, 172): Marij triumfira nad Jugurto, ko pa je določen za vojskovodjo proti Mitridatu, ga Sula izpodrine in Marij konča v bedi. Druga je *Andronik (Andronicus Orientis imperator)*, ki govori o bizantinskem cesarju iz 12. stoletja (prav tam,

⁵ *Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis.*

168 isl.). Natisnjeni sta v petem zvezku Avancinijevih dram, *Andronik* pod naslovom *Alexius Commenus* (Škerlj 1973, 27).

Podlaga jezuitski in humanistični šolski drami nasploh je bila renesančna drama, ki se je pod vplivom humanizma vsebinsko in formalno zgledovala po antični. Kar zadeva vsebino, se je pojavljala motivika, ki je bila v veliki meri povzeta po klasičnih vzorcih, a se je – v skladu z antičnim interesom za tostransko življenje – napajala tudi iz srednjeveške novelistične literature in kmalu tudi iz snovi sodobnega življenja. Kar zadeva formo, pa je antični zgled spodbudil po dimenzijah in številu oseb urejeno obliko, večjo osredotočenost pri dejanju, pogosto tudi upoštevanje enotnosti kraja in časa, razporeditev dogajanja na dejanja in prizore, uporabo prologa in epiloga, spremljajoče zборе in značilnost, da se prizori odvijajo drug za drugim, ne simultano kakor v srednjem veku (Škerlj 1967, 151, 185, 191).

Humanistična šolska drama je torej v svojih začetkih ena od vrst renesančne drame, vendar sta ji kmalu vtisnili svojstven pečat tako reformacija kakor katoliška reakcija. Poleg in namesto klasičnih predmetov – tipiziranega realizma v komediji, antične mitologije in zgodovine v tragediji – so se spet začeli obravnavati biblijski, legendni in drugi religiozni motivi; važno mesto je pripadlo alegoriji. Jezuitska drama je bila po slogu in poudarku na spektakularnosti že od vsega začetka baročna, saj je bil red ustanovljen l. 1534, njegova gledališka dejavnost pa se je razmahnila šele v drugi polovici 16. stoletja (Škerlj 1967, 151–2).

Tematsko lahko razločimo naslednje vrste: biblijske zgodbe; svetniške in mučeniške zgodbe in legende; pobožno poučne ali moralizirajoče drame (naštete tri zvrsti so pripovedne); neposredno vzpodbudne drame; alegorije; zgodovinske drame (iz cerkvene, antične in nove zgodovine); domoljubne drame; zgodbe iz antične mitologije; komedije (Škerlj 1967, 185–9).⁶ Toda v **ljubljski jezuitski drami nastopi antična tematika sorazmerno pozno (l. 1620 ali – po drugih virih – 1618) in že od vsega začetka v zelo skromnem obsegu**. Prav tako malo je realistično sodobne ali kakor koli svobodneje obravnavane človeško pretresljive tematike; tudi zgodovina in odmevi na bližnjo preteklost prodirajo vanjo le počasi, saj že takoj vladajo biblijske in hagiografske snovi in moralizirajoča alegorija. Vzrok temu je, da se jezuitska dramatika na Slovenskem ni razvila neposredno iz renesanse, marveč iz starejše jezuitske drame drugod (prav tam, 189, 195; 1973, 25).

V vsej šolski dramatiki ima pomembno mesto alegorija: pri nekaterih igrakh rabi le kot okrasek, druge so alegorične v celoti. Za okras in alegorijo se brez pomislekov uporablja antična mitologija, denimo bogovi. Zanimivo je, da se ne pojavlja zgolj v posebnih nastopih zborov, temveč tudi v

⁶ Za malo drugačne klasifikacije prim. Dolinar (1976, 59).

skupnih nastopih z biblijsko – tako denimo zbor na koncu 3. dejanja drame *Torpes* opisuje, kako se borita med seboj Samson in Herkul (Škerlj 1967, 178–9).

6. Drame po antičnih vzorih ali z antično književno motiviko, uprizorjene v Ljubljani⁷

Za l. 1601 je škof Tomaž Hren v svojem koledarju zapisal, da je bil navzoč pri igri *Euclyonis Dialogus* (Škerlj 1967, 157). Delo je utegnilo obravnavati antično tematiko, saj je Evklion ime tudi skopuhu v Plavtovi *Komediji o loncu* (*Aulularia*).

L. 1603 so prvič igrali satirično igro *Dialogus de parasito* (Kovačič 1998, 66). Škerlj navaja citat: *in Bacchanalibus [o pustu] habitus est Dialogus de Parasito*, in sklepa, da bi to utegnila biti šaljiva ali satirična slika prastarega komedijskega tipa (1967, 189; 1973, 26).

L. 1620⁸ so dijaki prvič igrali igro *Herkul na razpotju* (*Bivium Herculis*), prvo jezuitsko igro v Ljubljani, ki je v celoti črpala snov iz antike (Škerlj 1973, 25; Kovačič 1998, 67). *Letopis* navaja za to leto: »Zadnji [tj. profesor retorike] je v novembru predstavil 'Herkula na razpotju'. Ob tem so bile razdeljene nagrade tistim, ki so napredovali v višje razrede; velikodušno jih je oskrbel prečastiti gospod prošt ljubljanski gospod Gašper Bobek« (2003, 85).⁹ Podrobnosti o drami niso znane.

L. 1634 je na praznik vnebovzetja, 15. avgusta, ki so ga navadno obhajali posebno slovesno, učitelj sintakse pripravil igro *Antonius ob caedem Caesaris furens* (»Antonij, besneč zaradi umora Cezarja«). Kolikor vemo, je bila to prva igra s predmetom iz klasične posvetne zgodovine (Škerlj 1967, 164). Čeprav se uvršča med zgodovinske, jo velja omeniti zaradi vzporednice s Shakespearovim *Julijem Cezarjem*. Zanimivo je, da so l. 1698 uprizorili tudi različico zgodbe, iz katere je Shakespeare črpal snov za *Kralja Leara: Virtus coronata pia in patrem filiae in Cordylla Regis Britannorum filia* (Škerlj 1973, 97–100; Dolinar 1976, 208).

Istega leta so o vnebovzetju dali dramo *Krščanski Herkul* (*Hercules christianus*), »zanimivo, a ne redko adaptacijo antične postave v krščanskem duhu« (Škerlj 1967, 164–5). Herkul ali Herakles je bil v antični dramatik

⁷ Pri tem prikazu se omejujem na literarne motive, tako da ne obravnavam zgodovinskih ali psevdozgodovinskih in alegoričnih dram, čeprav obe vrsti pogosto črpata iz antike.

⁸ Drugačne podatke navaja Dolinar: *Bivium Herculis* omenja prvič že za november l. 1618, nato pa še enkrat za l. 1620 (1976, 199).

⁹ *Ultimus in novembri bivium Herculis repraesentavit, in quo distributa praemia promotis ad altiores classes liberalitate admodum reverendi domini praepositi Labacensis domini Gaspari Babeck* (HACL92).

večkrat glavna oseba tako tragedij kot komedij. Kot opozarja Škerlj, pa v tem primeru ne vemo, kaj si je predstavljati pod tem naslovom – dramo o krščanskem junaku, silnem kot Herkul? Kot hagiografsko zgodbo ali kot alegorijo krščanske moči? (prav tam, 188).

L. 1635 je uprizoril profesor retorike v predpustu komedijo *Pretepeni Priscijan (Priscianus vapulans)*. Ni jasno, ali je šlo za burko v slogu nemške *Prügelkomödie* ali za humanistično literarno delo s temo, prevzeto iz Frischlinove komedije istega imena iz l. 1578. V njej je poznolatinski gramatik Priscijan alegorični predstavnik latinščine, ki se, izmučena in bedna, zateka k vsem štirim fakultetam po vrsti, a zaman: reši jo šele humanizem. Tematika obrambe latinskega jezika bi bila za šolsko komedijo gotovo prikladna (Škerlj 1967, 165, prim. tudi 189). Koliko je utegnilo biti v tej komediji antičnega, ni znano (prav tam, 188).

L. 1658 je bila predstava *Narcissus in florem commutatus* (Dolinar 1976, 204).

Po l. 1660 se antika – z izjemo zgodnjekrščanske dobe – komaj še kdaj obdeluje. Drugače je z antično mitologijo, ki se v enem primeru, ob Jazonu, obravnava kakor zgodovina, sicer pa so z njo v alegorične namene natrpani prologi, epilogi in zbori med dejanji, a nemoteno vdira tudi v glavno dogajanje (Škerlj 1973, 107). Primer je drama neznanega jezuitskega avtorja, ki jo *Letopis* navaja z naslovom *Liderik, sin Salvarta, dijonskega kneza* (»Lydericus« *Salvarti Divionensium principis filius*), v Celovcu pa je bila l. 1670 natisnjena kot *Amor parentum sive Lydericus* (»Ljubezen do staršev ali Liderik«; *Letopis* 2003, 258, op. 417). Gojenci so jo predstavljali v avgustu l. 1670 ob podelitvi nagrad za učne uspehe (Škerlj 1973, 92), vsebino pa *Letopis* podaja takole: »[Glavnemu junaku] je tiran Finard ubil očeta, po napovedi blažene Device pa ga je v gozdu rodila Ermengarda; potem ko mu je tiran vrgel mater v ječo, je bil izpostavljen divjim zverem, a je odrasel ob srninem mleku; končno se je s privoljenjem galskega kralja Dagoberta dvobojeval s Finardom, maščeval očetov umor, vrnil materi svobodo in sam postal prvi flandrijski vladar« (2003, 258).¹⁰ To dogajanje spremlja v prologu, v zborih med petimi dejanji in v epilogu mitološko dejanje – srd Junone in njeno preganjanje Fojba –, ki očitno alegorično namiguje na glavno dejanje drame (Škerlj 1973, 93).

Primer za igro, kjer alegorije in mitologije ne najdemo zgolj v prologu, v zborih med dejanji in v epilogu, temveč tudi v dejanju samem, pa je *O zmagi nad Turki, ki so jo nekoč dobili ob poveljnikih Eggenbergu in Auersper-*

¹⁰ ... qui post occisum a Finardo tyranno parentem ex Beata Virgine praedictione ab Ermengarda in sylvis natus, et post matrem a tyranno in carceres raptatam feris expositus cervae lacte nutritus adolevit. Tandem de venia Dagoberti Gallorum regis cum Finardo monomachium iniiit, patris caedem vindicavit, matrem libertati restituit, et ipse primus Flandrorum princeps factus (HACL 388).

gu pod vodstvom sv. Ahaca (*De victoria contra Turcas, auspiciis s. Achatii, ducibus Eggenbergio et Auerspergio quondam obtenta*)¹¹ iz februarja l. 1685. V 2. prizoru 4. dejanja lovijo favni v gozdu razne begunce, otovorjene z glasbenimi instrumenti, in jih silijo, da igrajo za ples; v 4. prizoru istega dejanja vadi Belona, boginja vojne, plemenito mladino Siska v snaženju orožja (Škerlj 1973, 94).

L. 1673 je bila v predpustu uprizorjena »odrska deklamacija« *Bacchus* (Dolinar 1976, 206).

V l. 1682 velja omeniti odrsko deklamacijo z dne 10. maja, ki sicer nima antične motivike, vendar je bila po naslovu sodeč značilna *suasoria* ali govorniška vaja s svetovalno vsebino, kakršne so izvajali v antiki. Naslov prinaša Dolinar: *Declamatio in qua deliberabatur an contra Turcam arma assumenda* (1976, 206).

L. 1686 je bila uprizorjena igra *O pastirju Ciru, ki so ga sprejeli za kralja* (*De Cyro e pastore in regem assumpto*), ki jo je »priredil [adornarat] profesor retorike« Franciscus Coballius (*Letopis* 2003, 351; *HACL* 500; Dolinar 1976, 61, 207). Očitno je šlo za legendo o perzijskem kralju Kiru II. (6. stol. pr. Kr.), ki jo prinaša Herodot v 1. knjigi *Zgodb* in se glasi takole: Kirov ded Astiag, medijski in perzijski kralj, je imel nenavadne sanje, iz katerih so mu napovedali, da bo otrok njegove hčere Mandane zavladal namesto njega. Zato je ukazal svojemu kanclerju, naj dojenčka ubije, vendar ga je ta raje predal govedarju, ki je skrbel zanj kot za lastnega sina. Pri desetih letih je Kir po zaslugi svojih neobičajnih (kraljevskih) odlik prišel Astiagu pred oči; ta ga je spoznal, vendar pustil pri življenju. Pozneje se mu je Kir zares uprl in zavladal namesto njega.

Istega leta je bila 24. februarja deklamacija, ki je sicer črpala iz aktualnih dogodkov, a je imela že v naslovu polno antičnega podobja: *Hungaria a propriis filiis maxime Tekelio*¹² *ob rebellionem in ruinam data, sicut et Actaeon a propriis canibus laceratus, aut J. Caesar a suis, maxime a Bruto interfectus* (Dolinar 1976, 207).

¹¹ Tak naslov navaja *Letopis* (2003, 338); *HACL* (486). Škerlj ga navaja kot *Victoria / christianorum / adversus Turcas / ad Castrum Sissechum / divinitus obtenta / Anno redempti Mundi 1593* (»Zmaga kristjanov, z božjo pomočjo izbojevana nad Turki pri Sisku leta odrešenega sveta 1593«).

¹² Imre Thököly (1657–1705) je bil voditelj madžarskih protestantov v boju proti represivni avstrijski (habsburški) nadoblasti in potemtakem verski in politični trn v peti avstrijskih jezuitov. L. 1680 je s podporo Turkov in transilvanskega kneza zavzel velik del gornje Madžarske in prisilil avstrijskega cesarja Leopolda I., da je Madžarom vrnil svobščine, njemu samemu pa priznal suverenost na severnem Madžarskem. Pozneje se je spet povezal s Turki in se jim l. 1683 pridružil v njihovem zadnjem poskusu zavzetja Dunaja, ki pa je propadel. L. 1690 so ga Turki postavili za kneza Transilvanije in avgusta istega leta je porazil cesarske sile, toda po sklenitvi karlovskega miru l. 1699 je otomanski vpliv zelo upadel in Thököly je bil prisiljen preživeti ostanek življenja v izgnanstvu na Turškem.

Iz l. 1698¹³ je ohranjena sinopsa predpustne burke – *argumentum* jo označuje kot *Faschings-Kurtzweil* – z naslovom *Das Alter / Ein Greuel / Der Jugendt. / In Chremete den Geitzhals* (»Starost mladini gnus. Na račun skopuha Hremesa«). Sicer je, podobno kakor prej, komika v ljubljanskem jezuitskem gledališču zelo redka tudi v obdobju po l. 1660, tako da je komedija o Hremesu edino delo tega obdobja z izrazito burkastim značajem (Škerlj 1973, 107). Hremesov lik in ime sta podedovana od stalne figure skopuha v atiški komediji in pri Terenciju. Vsebina je naslednja: Hremesovi štirje sinovi »Lentinus«, »Fausillus«, »Stivellius« in »Crautellius« so jezni na očeta zaradi njegove strogosti in skoposti, mati pa jim daje prav. S pomočjo nekaj malopridnih študentov, ki so bili vrženi iz šole, si izmislijo zvijačo, da bi pospešili očetovo smrt: začnejo mu govoriti, kako hudo je bolan, in preoblečeni v astrologe in vedeže mu napovedujejo smrt v prihodnjem mesecu marcu. To starca požene v strah in obup, posebno ko ga začnejo obiskovati upniki, da bi pred smrtjo izterjali dolgove. Vsi, tudi zdravnik, ga prepričujejo, da mu pešajo čuti in moči. Ko ga študentje vržejo na mrtvaški oder in opravijo mrliške obrede, se ima sam že za mrtvega. Toda ko kmalu nato vidi, kako se prijatelji in sluge veselo gostijo za mizo, se vzdigne z odra in pojedino razžene s palico.

Kot pripominja Škerlj, je predmet burke star, humor pa – kot mnogokrat v srednjem veku in v renesansi – pogosto surov in okruten. Očitno so jezuiti v teku časa precej popustili pri prvotno strogih navodilih, ki jih je vseboval njihov pravilnik glede šolske dramatike (1973, 100).

3. marca 1703 je bila predstava *Latium triumphans* (Dolinar 1976, 208).

L. 1706 je bila uprizorjena igra z naslovom *Proposita theatraliter è Conditia Aemona / Jasonis Gloria / Seu / Jason de Patru sui Peliae insidijs feliciter / Aemonensium virtute triumphans* – »Prikazana je na odru slava Jazona, ki si jo je pridobil z ustanovitvijo Emone, ali: kako Jazon s pomočjo hrabrih Emoncev srečno premaga zahrbtno naklepe svojega strica Pelia« (Škerlj 1973, 100). Steska navaja podatek, da je igro uprizoril najvišji razred gramatike, tj. sintaksa, meseca maja (1935, 269). Drama ima na začetku *prolusio*, nato pa osemnajst prizorov, brez razdelitve na dejanja. Sinopsa je ohranjena le v rokopisu, dodatno zanimiva pa je zato, ker vsebuje polatinjeno različico slovenskih besed »Gorenjci« in »Dolenjci«. Škerlj sklepa, da je (neznani) avtor gotovo domačin in Slovenec, pobudo za dramo pa je dobil iz mitološke pripovedke, da je Emono ustanovil Jazon, vodja Argonavtov, pri vračanju iz Kolhide na Grško; »z drugimi besedami; v tej izbiri predmeta je bil verjetno udeležen regionalni patriotizem Kranjcev« (1973, 100).

¹³ Nasprotno pa Steska navaja nemško besedilo, v katerem je podana letnica 26. februar 1699 (1935, 270); pod to letnico navaja igro tudi Dolinar (1976, 208).

Povzetek je naslednji: Jazonu, ki ga preganjata kolhiški kralj Ajet in stric Pelias, ki bi rad obdržal zase Jazonovo kraljestvo, se Argonavti uprejo in preidejo k Ajetu. Tedaj Hiron Jazonu svetuje, naj izkoristi pomoč Emoncev in drugih prebivalcev Karnije. V 8. prizoru se »prebivalci gornje in dolnje Kranjske (one imenujemo Gorenjce [*Gorenicos*], te pa Dolenjce [*Dolenicos*]) [...] med seboj prepirajo, katerih strani naj pripade Emona«. Jazon izrabi to nasprotje in obljubi Emoni tisti strani, ki se bo krepkeje borila proti Ajetu. Karnijci premagajo Jazonu uporne Argonavte, toda zdaj se prepirajo med seboj, kdo je več pripomogel k zmagi. Jazon razsodi spor: kar je Emone zahodno od Navporta (Ljubljanice?), naj pripade Gorenji Karniji, kar vzhodno, pa Dolenji (Dolenjski). Politične kombinacije in spletke se nadaljujejo. Nazadnje se Jazon in Ajet pobotata, Argonavti pa se vrnejo v Jazonovo službo in dobijo ukaz, naj zgradijo novo ladjo za Jazonovo vrnitev v domovino po Jadranskem morju. Ob slovesu od Karnije pusti Jazon v Emoni svojega namestnika in vsi so zadovoljni (Škerlj 1973, 100–1).

Iz l. 1710 je izpričana igra *Magnanimitas belli et pacis arbitra materna pietate et regia munificentia vindicata in Critolao boni publici vindice* (v Steskovem prevodu: »Velikodušnost, voditeljica v boju in miru, po materinski ljubezni in kraljevski darežljivosti izpričana v Kritolaju, zaščitniku javne dobrine«). Imela je tri dejanja, vsebina pa je naslednja: Teagejci in Fenejci, prebivalci dveh grških mest, so se prepirali med sabo in sklenili, naj se zastopnika obeh mest bojujeta; zmagovalčevo mesto bo vladalo nad drugim. Zmagal je Kritolaj, toda ko se je s slavo ovenčan vračal, je srečal svojo sestro, ki je objokovala smrt svojega moža Hrizipa; njega je bil namreč Kritolaj premagal in usmrtil. Kritolaj se razjezi in sestro ubije. Zato je obsojen na smrt, toda v zadnjem trenutku ga reši mati. Kritolaj, ki je rešil domovino, je zaradi zmage doma slovesno sprejet in obdarovan (Steska 1935, 191).

Dramo navajam kot primerek »mitološke« tematike, ker se očitno navdihuje ob starorimski legendi o spopadu med Horaciji in Kuriaciji. Prvi naj bi bili trije bratje iz Rima, drugi pa iz Albe Longe. V vojni med obema mestoma za vlade Tula Hostilija (7. stol. pr. Kr.) je bil sklenjen dogovor, naj o izidu odloči spopad med njimi. Dva izmed Horacijev sta kmalu padla, vendar je tretji zatem pobil vse Kuriacije. Ko je triumfalno vstopil v Rim, je njegova sestra med njegovimi trofejami prepoznala plašč, ki ga je bila naredila za enega izmed Kuriacijev, s katerim naj bi se poročila. Ker ni mogla skriti svoje žalosti, jo je brat ubil. Zato je bil obsojen na smrt, a se je rešil s prizivom na ljudstvo.

Ljubljanski jezuiti niso docela opustili svoje gledališke dejavnosti vse do ukinitve Družbe, čeprav niso mogli več dohajati italijanske *commedie dell'arte* in razvijajoče se opere. Še l. 1767, tik pred državno prepovedjo,

ki je l. 1768 ukinila dramske predstave v redovnih šolah, so uprizorili igro *Penelope, ein Trauerspiel*. Sinopsa, ki so jo izdali pred predstavo, je bila že zelo skopa; le v par besedah je prikazan predmet in so navedene osebe (v nemščini), drugo pa zavzema seznam odličnih in njim najbližjih učencev (v latinščini). Predmet *Penelope* se drži tradicionalne povesti o Odisejevem desetletnem blodenju po svetu, o Penelopini zvestobi, Telemahovih brezuspešnih potih za očetom in o Odisejevi vrnitvi. Iz kratkega povzetka pa ni mogoče razbrati, kateri del ali kateri deli teh zgodb so prišli na oder (Škerlj 1973, 105–6; krajše Kovačič 1998, 70).

Zadnjo igro pa so uprizorili celó eno leto po prepovedi šolskih dram, l. 1769. To je bila »pastirska igra« *Alexis, ein Schäferspiel*, ki je v resnici slavila odlike dobrega vladarja. Sinopsa je enako skopa in delno nemška, delno latinska kot pri *Penelopi*, povzetek pa se v prevodu glasi: »V tej igri se opisuje izredna ljubezen kneza z imenom Agatokles do podložnega ljudstva. Arkadija, slavna po svojem pastirskem stanu, je bila povod, da predstavimo kneza kot pastirja, državo pa kot pastirsko državo.« Torej ne gre za zaljubljene pastirje in pastirice, kot bi pričakovali v dobi »Arkadije« in rokokoja. Ne vemo, ali je avtor bolj sledil antični bukolični poeziji ali tedanji arkadijski maniri (Škerlj 1973, 105–6).

Kot je razvidno iz opomb ob navedenih sedemnajstih dramah, je motivika nekaterih lahko zgolj predmet ugibanja, bodisi mojega lastnega bodisi – kjer je tako navedeno – različnih strokovnjakov. Vsekakor pa že ta izbor kaže, da so jezuiti pri predstavah kljub velikemu poudarku na religiozni tematiki uporabljali tudi antično književnost, ne zgolj za dramske zgodbe, marveč tudi kot navdih za posamezne like, podobje v jeziku in nenazadnje zvrst besedila (npr. *suasoria*). Morda bi veljalo razmisliti o pedagoškem pomenu, ki so ga nekoč pripisovali gledališkemu udejstvanju dijakov, in jim antične zvrsti in motive tudi danes od časa do časa približati na tak način?

BIBLIOGRAFIJA

- BRATINA, L.: *Jezuitsko delo v kolegijih. Duhovno-teološki pogled*. Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): Zbornik razprav. Ur. Vincenc Rajšp. Redovništvo na Slovenskem 4. Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete v Ljubljani, Ljubljana 1998. 131–6.
- CIPERLE, J.: *Jezuitski učni program in njihovi študiji v Ljubljani*. Jezuiti na Slovenskem: Zbornik simpozija. Redovništvo na Slovenskem 3: Jezuiti.

- Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete v Ljubljani in Provinciat slovenske province Družbe Jezusove, Ljubljana 1992. 157–79.
- DOLINAR, F.-M.: *Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597–1704*. Teološka fakulteta v Ljubljani, Ljubljana 1976.
- Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis (1596–1691)*. Ur. France Baraga. Družina, Ljubljana 2002.
- JUHANT, J.: *Filozofska in teološka misel jezuitov*. Jezuiti na Slovenskem: Zbornik simpozija. Redovništvo na Slovenskem 3: Jezuiti. Ljubljana 1992. 150–6.
- KOVAČIČ, L.: *Rektorji jezuitskega kolegija v Ljubljani (9. 8. 1597–29. 9. 1773)*. Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): Zbornik razprav. Ur. Vincenc Rajšp. Redovništvo na Slovenskem 4. Ljubljana 1998. 49–76.
- Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*. Prevedla Marija Kiauta. Družina, Ljubljana 2003.
- O'NEILL, C. E.: *Jezuiti in humanizem*. Jezuiti na Slovenskem: Zbornik simpozija. Redovništvo na Slovenskem 3: Jezuiti. Ljubljana 1992. 43–50.
- REISP, B.: *Delež jezuitskega reda v slovenski literaturi 17. in 18. stoletja*. Jezuiti na Slovenskem: Zbornik simpozija. Redovništvo na Slovenskem 3: Jezuiti. Ljubljana 1992. 232–4.
- STESKA, V.: *Jezuitske šolske drame v Ljubljani*. Mladika, XVI. letnik, št. 5, 1935. 191–2.
- STESKA, V.: *Jezuitske šolske drame v Ljubljani*. Mladika, XVI. letnik, št. 7, 1935. 269–71.
- ŠINKOVEC, S.: *Jezuitska pedagogika danes*. Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): Zbornik razprav. Ur. Vincenc Rajšp. Redovništvo na Slovenskem 4. Ljubljana 1998. 157–66.
- ŠKERLJ, S.: *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih*. SAZU, Ljubljana 1973.
- ŠKERLJ, S.: *O jezuitskem gledališču v Ljubljani*. Dokumenti slovenskega gledališkega muzeja 10. Slovenski gledališki muzej, Ljubljana 1967. 146–98.
- ŠTRUBELJ, L.: *Ohranjene teze zaključnih izpitov v ljubljanskem kolegiju*. Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): Zbornik razprav. Ur. Vincenc Rajšp. Redovništvo na Slovenskem 4. Ljubljana 1998. 93–100.
- ZOVATTO, P.: *Jezuitski kolegij v Trstu*. Jezuiti na Slovenskem: Zbornik simpozija. Redovništvo na Slovenskem 3: Jezuiti. Ljubljana 1992. 235–54.

Ancient Literature in the Teaching of the Ljubljana Jesuits Summary

Members of the Jesuit Order came to Ljubljana in 1597, founding a “gymnasium” and later expanding it with a semi-university. In contrast to certain other orders, they fostered the classics, as is evidenced by their teaching, scholarly research, and literary composition. The scholarly work of the Jesuits active in present-day Slovenia was mostly concentrated on ancient philosophy, as is shown in the second section of this paper. Their teaching, on the other hand, included both classroom lessons and more creative activities, such as the writing and staging of school plays. The Jesuit school system with its six gymnasium classes is described in the first section of the paper, and the school curriculum (based almost exclusively on the teaching of Latin literature) and methods in the third. The fourth section presents the documents relating to the final gymnasium examinations in ancient literature which took place in Ljubljana, with a survey of the contents of the questions. The fifth section outlines the characteristics of Jesuit school drama. The plays performed in Ljubljana are lost, but, judging by the preserved titles and synopses, ancient themes appear to have been relatively rare. Nevertheless, the paper succeeds in isolating seventeen works (discussed in the sixth section) which must have either utilised plots from ancient literature or drawn inspiration from ancient stock characters and rhetoric.

Naslov:

Nada Grošelj

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta

Aškerčeva 2

SI-1000 Ljubljana

e-mail: nada-marija.groselj@guest.arnes.si